

การพึ่งตนเองเพื่อการดำรงชีพที่ยั่งยืนของบ้านนาห้วยแคน อำเภอตาลชุม จังหวัดอุบลราชธานี
Self-Reliance for Sustainable Livelihoods of Na Huay Can Village, Tansum District,
Ubonratchathani Province

เหมววรรณ เหมะนัค

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

85 ถนนวาริน – เดชอุดม ตำบลเมืองศรีโค อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี 34190

โทรศัพท์ 045 353716 E-mail hhemawan @ gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษาการพึ่งตนเองเพื่อการดำรงชีพที่ยั่งยืนของชุมชนบ้านนาห้วยแคน 2) เพื่อศึกษาแนวทางการพึ่งตนเองในการดำรงชีพที่ยั่งยืนของชุมชนบ้านนาห้วยแคน โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผลการศึกษาพบว่าชาวบ้านนาห้วยแคนมีกิจกรรมการดำรงชีพคือการทำนาข้าวและนาบัว มีการพึ่งตนเองทั้ง 5 ด้านคือด้านเทคโนโลยี ด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านจิตใจ รวมทั้งด้านสังคมและวัฒนธรรม ส่วนแนวทางการพึ่งตนเองนั้นพบว่าชาวบ้านนาห้วยแคนมีแนวทางการพึ่งตนเองในแต่ละด้าน ประกอบด้วย 1) แนวทางการพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยีคือใช้เทคโนโลยีที่จำเป็น และเหมาะสม ใช้ภูมิปัญญาในการทำนาข้าวและนาบัว และใช้ปุ๋ยชีวภาพในการทำนาข้าวและนาบัว 2) แนวทางการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจคือใช้จ่ายเท่าที่จำเป็น และยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 3) แนวทางการพึ่งตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือรักษากฎระเบียบการใช้ทรัพยากรและแบ่งปันน้ำ 4) แนวทางการพึ่งตนเองด้านจิตใจคือยึดถือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ว่า อดตาหิ อดโนนาโถ และยอมรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆที่เกิดขึ้น และ 5) แนวทางการพึ่งตนเองด้านสังคมและวัฒนธรรมคือเข้าร่วมกิจกรรมของหมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอและยึดถือปฏิบัติตามจารีตประเพณีอย่างเคร่งครัด

คำสำคัญ : การพึ่งตนเอง การดำรงชีพที่ยั่งยืน

Abstract

This research aimed to 1) study the self-reliance for sustainable livelihoods of Na Huay Can village. 2) study the guidelines of the self-reliance for sustainable livelihoods of Na Huay Can village. In-dept interview and focus group discussion were conducted. The samples were the key informants. The results shown that livelihoods activities of Na Huay Can village were rice farming and lotus farming. There were five aspects of their self-reliance ,i.e., technology aspect

,economic aspect , natural resources and environmental aspect , mental aspect and social and cultural aspect . The research also revealed their guidelines of self-reliance that consisted of five aspects ,i.e., 1) guidelines of self-reliance in technology aspect – applying necessity and appropriate technology , applying local wisdom for rice farming and lotus farming , conducting nonorganic fertilizer for rice farming and lotus farming 2) guidelines of self-reliance in economic aspect – spending money carefully , following sufficiency economy philosophy 3) guidelines of self-reliance in natural resources and environmental aspect – following rules of consuming natural resources and sharing water 4) guidelines of self-reliance in mental aspect – following the Lord Buddha doctrine “ oneself indeed is master of oneself ” and accepting the changes 5) guidelines of self-reliance in social and cultural aspect – frequently joining village ’s activities and practicing tradition and custom strictly.

Keywords: Self-reliance , sustainable livelihoods

1. บทนำ

การพัฒนาประเทศภายใต้กรอบแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตลอดระยะเวลา 53 ปีที่ผ่านมา เป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นการเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ โดยใช้ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (Gross Domestic Product – GDP) เป็นตัวชี้วัดอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจ จึงทำให้การผลิตเพื่อการยังชีพเปลี่ยนไปเป็นการผลิตเพื่อขาย เกษตรกรต้องใช้พื้นที่จำนวนมากเพื่อเพาะปลูกและป้อนผลผลิตเข้าสู่ตลาดโลก โรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก มีการผลิตสินค้าในลักษณะมวลรวม (mass production) และต้องใช้แรงงานในการผลิตสินค้าเป็นจำนวนมาก จึงเกิดการอพยพจากชนบทเข้าสู่เมืองเพื่อทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ประกอบกับกระแสโลกาภิวัตน์

(globalization) ที่เกิดขึ้นหลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียตและประเทศคอมมิวนิสต์ในยุโรปตะวันออกในช่วงปลายทศวรรษ 1980 และในช่วงต้นทศวรรษ 1990 เกิดการจัดระเบียบโลกใหม่ (new world order) ที่มีรากฐานมาจากแนวคิดเสรีนิยมใหม่ (neoliberalism) โดยการผลักดันระบบเศรษฐกิจทุนนิยมให้แพร่กระจายไปทั่วโลก ให้มีการเปิดเสรีทางการเงิน การค้า และการลงทุนโดยกระบวนการโลกาภิวัตน์ที่ทำให้เกิดวัฒนธรรมบริโภคนิยม สังคมไร้พรมแดน โลกทั้งโลกกลายเป็นหนึ่งเดียวทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ข้อมูลข่าวสารต่างๆ แพร่กระจายไปทั่วโลกด้วยเทคโนโลยีต่างๆ ที่ทันสมัย

ปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นล้วนส่งผลต่อการดำรงชีพ (livelihoods) ของประชาชน ทั้งในเมือง ในชนบท และพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท โดยเฉพาะประชาชนที่ประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นหลัก เช่นเดียวกับบ้านนาห้วยแคนที่ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลตาลชุม อำเภอตาลชุม จังหวัดอุบลราชธานี เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาข้าวและทำนาบัวเป็นหลัก แม้บ้านนาห้วยแคนจะตั้งอยู่ในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทแต่บ้านนาห้วยแคนกลับเหมือนหมู่บ้านในชนบททั่วไปที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาภายใต้กรอบแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รวมทั้งกระแสโลกาภิวัตน์ที่ผลักดันให้ระบบทุนนิยม และวัฒนธรรมบริโภคนิยมแพร่กระจาย ชาวบ้านนาห้วยแคนจึงไม่สามารถหลีกเลี่ยงกระแสดังกล่าวได้ ยิ่งไปกว่านั้นการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศที่ในบางปีเกิดภาวะฝนแล้งหรือฝนทิ้งช่วง บางปีน้ำท่วม บางปีเกิดพายุดีเปรสชันจำนวนมาก ปรากฏการณ์เหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อการทำนาข้าวและนาบัว รวมทั้งฐานทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ได้แก่ ดิน น้ำ ป่าไม้ ไม่มีความอุดมสมบูรณ์เหมือนเมื่อก่อน แต่ชาวบ้านยังสามารถดำรงชีพได้ด้วยการทำนาข้าวและนาบัว นั่นเป็นเพราะชาวบ้านมีวิธีการที่จะจัดการกับปัญหาอุปสรรคและดำรงชีพให้อยู่รอดได้โดยการพึ่งตนเอง (self-reliance) เพื่อให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างยั่งยืน ซึ่งการพึ่งตนเองนี้เกิดขึ้นมาตั้งแต่มีการผลิตเพื่อการยังชีพ เนื่องจากสามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนได้โดยไม่ต้องพึ่งพาจากภายนอก เกษตรกรรมเพื่อการยังชีพหรือเกษตรกรรมแบบการพึ่งตนเองนี้ อาศัยฐานการผลิต 5 ประการ คือ 1) ทรัพยากรธรรมชาติ 2) แรงงานและการจัดการด้านแรงงาน 3) ความรู้และเทคโนโลยี 4) วัฒนธรรมที่ช่วยเสริมระบบการผลิต และ 5) อีสรภาพจากตลาด [1] การพึ่งตนเองจึงเป็นกลยุทธ์ในการดำรงชีพ (livelihoods strategy) การที่ชาวบ้านสามารถที่จะมีชีวิตอยู่รอดได้นั้นต้องมีการดำรงชีพที่ยั่งยืน (sustainable livelihood) ด้วย แต่ในขณะที่เดียวกันการดำรงชีพท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมล้วนแล้วแต่ส่งผลกระทบต่อการพึ่งตนเองของชาวบ้านนาห้วยแคนทั้งสิ้น ชาวบ้านจึงไม่มั่นใจว่าจะสามารถพึ่งตนเองได้หรือไม่อย่างไรและจะ

พึ่งตนเองได้ในระดับใดท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้หรือไม่อย่างไร ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาว่าชาวบ้านนาห้วยแคนมีการพึ่งตนเองอย่างไรที่ทำให้มีการดำรงชีพที่ยั่งยืนและมีแนวทางการพึ่งตนเองในการดำรงชีวิตที่ยั่งยืนอย่างไร

2. วัตถุประสงค์

1. ศึกษาการพึ่งตนเองเพื่อการดำรงชีพที่ยั่งยืนของบ้านนาห้วยแคน
2. ศึกษาแนวทางการพึ่งตนเองเพื่อการดำรงชีพที่ยั่งยืนของบ้านนาห้วยแคน

แนวคิดการพึ่งตนเอง

Mahatma Gandhi [2] กล่าวว่า การพึ่งตนเองนั้นต้องเริ่มจากตัวปัจเจกบุคคล และต้องเป็นอิสระจากสิ่งอื่น ๆ ดังนั้น การพึ่งตนเองจึงเกี่ยวข้องกับการพัฒนาซึ่ง K.V. Sudaram ได้กล่าวถึงหลักการที่เป็นแนวทางของการพึ่งตนเองเพื่อนำไปสู่การพัฒนาว่ามีอยู่ 7 ประการด้วยกัน คือ

- 1.การทำให้เศรษฐกิจและสังคมยืนยาว รวมทั้งการทำให้เกิดความชัดเจนทางการเมืองแก่ชุมชนชนบท
- 2.การสร้างโอกาสให้เกิดขึ้นในพื้นที่ชนบทโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับเด็กและสตรี
- 3.การดำเนินการเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ โดยปฏิบัติดังนี้ 1) การจัดการทรัพยากร เช่น การจัดการป่าไม้และแหล่งน้ำ 2) ปรับปรุงเทคโนโลยีทางการเกษตร เช่น ระบบชลประทาน 3) ส่งเสริมการใช้พลังงาน เช่น การใช้ก๊าซชีวภาพ พลังงานแสงอาทิตย์ และ 4) การดำเนินการทางด้านสวัสดิการและสาธารณสุข เช่น ที่อยู่อาศัย ระบบบำบัดน้ำเสีย สถานพยาบาล ถนน โทรศัพท์ เป็นต้น
- 4.การคำนึงถึงความต้องการพื้นฐาน (Basic need) ของชุมชน
- 5.ความสมดุลของการพัฒนาระหว่างชนบทและเมือง
- 6.การสร้างเครือข่ายกับองค์กรต่าง ๆ
- 7.การกระตุ้นให้มีการรวมกลุ่มเพื่อให้เกิดความร่วมมือและช่วยเหลือกัน เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน เป็นต้น

Ratnayake [3] กล่าวว่าโดยทั่วไปนักวิชาการมักให้ความหมายของการพึ่งตนเองว่า หมายถึง ความมีอิสระ (Independence) แต่โดยความรู้สึกรู้สึกทั่วไป การพึ่งตนเอง หมายถึง ความสามารถในการกำหนดชีวิตของตนเอง อย่างไรก็ตามการประสบความสำเร็จในการพึ่งตนเองนั้น มีข้อโต้แย้งว่าเกิดจากธรรมชาติซึ่งเป็นการบังคับทางกายภาพหรือสิ่งแวดล้อมหรือเกิดจากการใช้อำนาจของบุคคลอื่น Ratnayake เห็นว่าธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมค่อนข้างจะคงที่จึงไม่ส่งผลกระทบต่อการพึ่งตนเอง ดังนั้นการพึ่งตนเองจึงเกิดจากคนอื่นกำหนดชีวิตของตนเองในการทำกิจกรรม

ทางเศรษฐกิจและเป็นไปได้ที่จะส่งเสริมการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้านเพื่อเข้าสู่ความเป็นอิสระทางเศรษฐกิจที่เหมาะสม นั่นคือ การมีอิสระทางเศรษฐกิจในระดับหนึ่งที่ไม่ต้องเป็นการพึ่งพาผู้อื่น และนำไปสู่การมีอิสระในการตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหาสังคม เศรษฐกิจในชีวิตประจำวัน

Apichai Puntasen [4] กล่าวถึงการพึ่งตนเองในชนบทของประเทศไทยว่าเป็นเงื่อนไขที่คนในชนบทผลิตทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อการบริโภค นั่นคือคนในชนบทสามารถเป็นนายทุนหรือเกษตรกรได้ แต่ยังคงพึ่งตนเองได้ยาวนานเท่านั้นที่สามารถควบคุมเทคโนโลยีได้ แนวคิดสำคัญของ การพึ่งตนเองคือความสามารถของคนในชนบทที่จะตัดสินใจและควบคุมอนาคตของตัวเอง ซึ่งพวกเขาต้องสามารถควบคุมปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อความต้องการพื้นฐานของชีวิต เช่น อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการควบคุมปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือที่ดินและแรงงาน แต่ที่สำคัญที่สุดคือพวกเขาจะต้องใช้ภูมิปัญญาหรืออย่างน้อยต้องเข้าใจผลของการแผ่ขยายระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่เข้าไปในหมู่บ้าน

ภมรรัตน์ สุธรรม [5] กล่าวถึงการพึ่งตนเองของชุมชนว่าจะเกิดขึ้นได้เมื่ออยู่ในรูปของกลุ่ม องค์กร หรือเครือข่าย มีการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน สมาชิกมีจิตสำนึกและความเอื้ออาทรช่วยเหลือกัน ชุมชนมีความสามารถในการกำหนดทิศทางการพัฒนาโดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาและตัดสินใจในการแก้ปัญหาจากการใช้ภูมิปัญญาของชุมชน ทำให้ชุมชนรู้สึกสำนึกถึงสาเหตุของปัญหาอย่างถ่องแท้ ซึ่งการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์และตัดสินใจของชุมชน สามารถนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชนในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมืองและสิ่งแวดล้อม ดังนี้

1. ด้านเศรษฐกิจ ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในด้านการผลิต การจำหน่ายและการตลาดในลักษณะเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง (Self – reliance)
2. ด้านเทคโนโลยี มีการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการผลิต สามารถควบคุมได้ เป็นเทคโนโลยีที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ (Clean Technology)
3. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชุมชนมีอำนาจและสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยใช้วัฒนธรรมชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน
4. ด้านสังคม วัฒนธรรม คนในชุมชนมีจิตสำนึกในการพึ่งตนเอง ใฝ่รู้ใฝ่พัฒนา มีความรู้ความสามารถในการประยุกต์ มีคุณภาพ มีความขยันหมั่นเพียร ลดละอบายมุข มีส่วนร่วมและความเป็นปึกแผ่นสูง มีความรู้และรับรู้ข่าวสารเท่าทันโลกภายนอก
5. ด้านการเมือง ชุมชนมีความรู้ ความสามารถ บทบาทและการสร้างอำนาจต่อรองในการใช้ทรัพยากร การต่อรอง

ธุรกิจ การรวมตัวเป็นองค์กรชุมชนการตรวจสอบการทำงานของรัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การแสวงหาความร่วมมือจากองค์กรต่าง ๆ ตลอดจนการเข้าไปมีบทบาทในการบริหารงานในองค์กรท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นที่ยอมรับของชุมชน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ [6] กล่าวถึงการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทว่า หมายถึง การที่ชุมชนชนบทมีความสมดุลในสิ่งจำเป็นต่าง ๆ โดยเฉพาะมีความสมดุลในเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ สังคมและวัฒนธรรม เพราะการพึ่งตนเองทำให้เกิดการพัฒนา ยิ่งพึ่งตนเองได้มากยิ่งพัฒนาและการพัฒนาตนเองยังรักษาการพัฒนาให้ยั่งยืนด้วย นอกจากนี้การพึ่งตนเองของชุมชนยังเกิดจาก TERMS คือ เทคโนโลยี (T = Technology) เศรษฐกิจ (E = Economic) ทรัพยากรธรรมชาติ (R = Natural Resource) จิตใจ (M = Mental) สังคมวัฒนธรรม (S = Socio-Cultural) ซึ่งปัจจัยทั้ง 5 ประการนี้ต้องทำหน้าที่สอดประสานกันคือทุกคนในชุมชนต้องมีพลังความสามัคคีและต้องทำงานเพื่อผู้อื่นด้วย เป็นลักษณะของ Functional matrix ในขณะเดียวกันการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทย่อมเกิดจาก BAN คือ ความสมดุล (B = Balance) ความสามารถ (A = Ability) และ เครือข่าย (N = Networking) รวมทั้งการเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาโดยใช้เทคนิค PAR (Participatory Action Research) คือการวิจัยแบบมีส่วนร่วม นอกจากนี้การขัดเกลาทางสังคมใหม่ (resocialization) ก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการพึ่งตนเองของชุมชน โดยการขัดเกลาทางสังคมใหม่นี้ก็คือ การศึกษานั่นเอง ทั้งการศึกษาในโรงเรียนและนอกโรงเรียน

แนวคิดการดำรงชีพที่ยั่งยืน

DIFD (Department for International Development) [7] กล่าวถึงแนวคิดการดำรงชีพที่ยั่งยืนว่า แนวคิดการดำรงชีพที่ยั่งยืนมีรากฐานมาจากแนวคิดที่สำคัญดังนี้

1. คนเป็นศูนย์กลาง (People Centered) แนวคิดการดำรงชีพที่ยั่งยืนมุ่งไปที่คนและถือว่าคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา
2. องค์กรรวม (Holistic) แนวคิดการดำรงชีพที่ยั่งยืนมองทุกส่วนที่เกี่ยวข้องจากระดับท้องถิ่นจนกระทั่งถึงระดับนานาชาติในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์และกลุ่มทางสังคม
3. พลวัต (Dynamic) แนวคิดการดำรงชีพที่ยั่งยืนต้องเข้าใจการเปลี่ยนแปลง
4. การสร้างบนความเข้มแข็ง (Building on strength) แนวคิดการดำรงชีพที่ยั่งยืนวิเคราะห์ความเข้มแข็งมากกว่าความต้องการ
5. เชื่อมโยงมหภาคและจุลภาค (Macro-micro links) แนวคิดการดำรงชีพที่ยั่งยืนพยายามที่จะเชื่อมช่องว่างระหว่างระดับมหภาคและจุลภาค

6.ความยั่งยืน (Sustainability) แนวคิดการดำรงชีพที่ยั่งยืนเน้นความยั่งยืน ซึ่งความยั่งยืนจะไม่ถูกละเลยผลลัพท์ไปอยู่ชายขอบ

กรอบแนวคิดการดำรงชีพที่ยั่งยืนถูกพัฒนามาจากแนวคิดการดำรงชีพที่ยั่งยืนโดยDFID เพื่อเป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจการดำรงชีพที่ยั่งยืน ทรัพย์สิน (asset) ในการดำรงชีพประกอบไปด้วยทุนทั้งห้าคือ ทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม ทุนธรรมชาติ ทุนกายภาพ และทุนที่เป็นเงิน บริบทที่เปราะบาง (vulnerability context) เป็นประเด็นสำคัญอย่างหนึ่งที่กำหนดการดำรงชีพที่ยั่งยืนซึ่งเกี่ยวข้องกับการเข้าใจความสามารถของครอบครัวชนบทที่จะจัดการกับภาวะวิกฤต เช่น ภัยแล้ง น้ำท่วม โรคที่มากับอาหารพืช หรือสัตว์ นอกจากนี้บริบทที่เปราะบางยังเกี่ยวข้องกับการคุกคามจากภายนอกต่อความมั่นคงในการดำรงชีพที่เป็นปัจจัยเสี่ยง เช่น ภูมิภาค ภาวะตลาด หรืออุบัติเหตุ รวมทั้งความสามารถในการจัดการกับปัจจัยภายในโดยตัดสินจากทรัพย์สิน การเก็บตุนอาหาร ความช่วยเหลือจากเครือญาติหรือชุมชน หรือนโยบายรัฐบาลที่ทำให้การดำรงชีพมั่นคง [8]

Brocklesby and Fisher [9] สรุปกรอบแนวคิดการดำรงชีพที่ยั่งยืนของDFID ว่าประกอบไปด้วยองค์ประกอบ 4 ด้าน คือ

1. การมีความเชื่อในการที่จะมีชีวิตอยู่ภายใต้บริบทที่เปราะบาง ที่พวกเขาต้องเผชิญกับความเสี่ยง การประสบกับเหตุการณ์ไม่คาดคิด การเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล
2. ทุนและทรัพย์สินที่ใช้ในการดำรงชีพ ซึ่งรวมถึงทุนทางสังคม (เครือข่ายทางสังคม ความไว้วางใจกัน) ทุนธรรมชาติ (ทรัพยากรที่มีอยู่) ทุนที่เป็นเงิน (เงินออม รายได้ สินเชื่อ) ทุนกายภาพ (การขนส่ง ที่อยู่อาศัยประปา ไฟฟ้า และการสื่อสาร) และทุนมนุษย์ (ความรู้ ทักษะ แรงงาน)
3. ทุนทั้ง 5 ประเภทในข้อ 2 มีส่วนเกี่ยวข้องกับกลยุทธ์ในการดำรงชีพ เช่น การดำเนินกิจกรรมเพื่อให้มีชีวิตรอด หรือการทำให้มีผลต่อการดำรงชีพในทางบวก
4. นโยบาย สถาบันและกระบวนการที่ทำให้เข้าถึงทรัพย์สิน กิจกรรมการดำรงชีพ รวมทั้งบริบทที่เปราะบางทำให้ได้รับโอกาสและจัดความยากจน

จากแนวคิดการพึ่งตนเองและแนวคิดการดำรงชีพที่ยั่งยืนนั้น จะเห็นได้ว่าคนที่บุคคลสามารถพึ่งตนเองได้บุคคลย่อมมีการดำรงชีพที่ยั่งยืน ดังนั้นในงานวิจัยนี้ การพึ่งตนเองเพื่อการดำรงชีพที่ยั่งยืนคือ การที่ชาวบ้านนาห้วยแคนมีความสามารถในการกำหนดชีวิตตนเองและช่วยเหลือตนเองให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ในด้านเทคโนโลยี ด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านจิตใจ รวมทั้งด้านสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งการพึ่งตนเองทั้ง 5 ด้านดังกล่าวเป็นกิจกรรมการดำรงชีพเพื่อให้มีชีวิต

รอดที่เกี่ยวข้องกับทุนทางสังคม ทุนธรรมชาติ ทุนที่เป็นเงิน ทุนกายภาพ และทุนมนุษย์ รวมทั้งการมีความเชื่อในการที่จะมีชีวิตอยู่ในบริบทที่เปราะบางด้วย

4. วิธีดำเนินงาน

การศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ พื้นที่วิจัย คือบ้านนาห้วยแคน อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เมืองและมีกิจกรรมการดำรงชีพทั้งการทำนาข้าวและนาบัว กลุ่มเป้าหมายคือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants) จำนวน 12 คน ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้านเกษตรกรผู้ทำทั้งนาข้าวและนาบัว โดยเป็นผู้ที่ทำนาบัวจำนวนตั้งแต่ 1ไร่ขึ้นไป และทำนาบัวมาแล้วไม่น้อยกว่า 5 ปี การศึกษาการพึ่งตนเองครั้งนี้เป็นการพึ่งตนเองทั้งระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม ข้อมูลที่ได้นำมารวบรวมจัดแยกหมวดหมู่ตามประเด็นแล้วทำการวิเคราะห์เนื้อหาให้ตรงกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

5. ผลการศึกษา

ในส่วนนี้แบ่งเนื้อหาการนำเสนอเป็น 4 ประเด็น คือ 5.1 บริบทชุมชน 5.2 กิจกรรมการดำรงชีพ 5.3 การพึ่งตนเอง และ 5.4 แนวทางการพึ่งตนเอง

5.1 บริบทชุมชน

บ้านนาห้วยแคนเริ่มก่อตั้งเมื่อประมาณ พ.ศ. 2370 บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านเป็นทุ่งโล่งกว้างขนาดใหญ่เรียกว่า “ ทุ่งใหญ่ ” อยู่ห่างจากแม่น้ำมูลประมาณ 3 กิโลเมตร เป็นที่ที่ชาวบ้านใช้ทำการเกษตรและชาวบ้านได้อยู่อาศัยและทำมาหากินในบริเวณนี้ระยะหนึ่ง แต่เนื่องจากไม่สะดวกในการทำมาหากินและอยู่ห่างไกลการคมนาคม ในพ.ศ. 2480 จึงย้ายมาตั้งหมู่บ้านทางด้านทิศตะวันออกที่อยู่ริมแม่น้ำมูลซึ่งเป็นที่ตั้งบ้านนาห้วยแคนในปัจจุบัน ส่วนที่มาของชื่อบ้านนาห้วยแคนนั้นมีที่มาจากบริเวณหมู่บ้านมีดินแดน (ดันตะเคียน) ขึ้นอยู่เป็นจำนวนมากบริเวณริมห้วย และคนในหมู่บ้านประกอบอาชีพทำนา จึงนำคำที่เกี่ยวข้องเหล่านี้มาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านว่า “ บ้านนาห้วยแคน ” บ้านนาห้วยแคนมีทั้งสิ้น 196 ครัวเรือน ประชากรรวมทั้งสิ้น 934 คน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาข้าวและนาบัว มีแหล่งน้ำสำคัญคือ แม่น้ำมูล และห้วยแคน มีที่ดินสาธารณะ คือ ดอนปู่ตา 19 ไร่ ดอนป่าช้า 70 ไร่ สถานที่สำคัญคือ วัด 1 แห่ง โรงเรียน 1 แห่ง ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน 1 แห่ง และมีสถานีสูบน้ำ 1 แห่ง ส่วนประเพณีพิธีกรรมนั้น ชาวบ้านนาห้วยแคนจะปฏิบัติตามฮีตสิบสอง แต่ปฏิบัติไม่ครบทั้งสิบสองฮีต ฮีตที่ไม่ปฏิบัติคือบุญเข้ากรรม บุญคูณลาน และบุญข้าวจี ในส่วนพิธีกรรมของหมู่บ้านนั้น บ้านนาห้วยแคนมีพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษคือ ประเพณีเลี้ยงผีปู่ตาและการทำบุญสังฆทาน ประเพณีเลี้ยงผีปู่ตาเพื่อบูชาผีปู่ตาเพื่อช่วยให้การเพาะปลูกได้ผล โดยปีหนึ่งจะทำ 2

ครั้ง คือก่อนการเพาะปลูกประมาณเดือนพฤษภาคม และหลังการเก็บเกี่ยวประมาณเดือนมกราคม ส่วนการทำบุญสังฆทานจะทำหลังออกพรรษาเพราะถือว่าการทำบุญกับพระภิกษุสงฆ์หลังจากออกพรรษาจะได้บุญอันยิ่งใหญ่

5.2 กิจกรรมการดำรงชีพ ชาวบ้านนาห้วยแคนประกอบอาชีพทำนา เป็นอาชีพหลัก และการทำงานบัวเป็นอาชีพเสริม ดังนั้นกิจกรรมการดำรงชีพของหมู่บ้านคือการทำนาข้าวและนาบัว การทำนาข้าว เป็นอาชีพหลักของหมู่บ้านที่ทำกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เนื่องจากสภาพภูมิประเทศ นาที่ทำในหมู่บ้านนาห้วยแคนจึงมี 2 ประเภท คือ นาปีและนาปรัง นาปีทำในฤดูการทำนาสำหรับผู้ที่มีนาอยู่ที่ดอนและมีน้ำในการทำ ส่วนนาปรังทำนอกฤดูทำนาสำหรับผู้ที่มีนาในที่ลุ่มใกล้แม่น้ำมูลและห้วยแคน ในฤดูฝนน้ำท่วมจึงไม่สามารถทำนาได้ การเก็บเกี่ยว ส่วนมากจะใช้แรงงานคน ในการทำนาแต่ละครั้งนั้นจะลงทุนประมาณ 2,000 – 3,000 บาทต่อไร่ และขายได้ประมาณปีละ 10,000 บาท เมล็ดพันธุ์ได้รับแจกจากเกษตรอำเภอในแต่ละปีครอบครัวละ 1 ถุง เป็นพันธุ์ข้าวหอมมะลิ 105 แต่ 2 ปีต้องซื้อพันธุ์ข้าวเนื่องจาก 5 ปีข้าวจะกลายเป็นพันธุ์ข้าวซื้อจากสหกรณ์การเกษตรतालसุม ราคา 25 กิโลกรัม 700 บาท

การทำนาบัวเริ่มเมื่อพ.ศ. 2527 โดยนายบุญ สม เพาะ (ถึงแก่กรรม) นำพันธุ์มาจากบ้านกุดแก้ว ตำบลกุดลาด อำเภอเมือง มาปลูกเป็นคนแรก ในระยะแรกมีคนปลูกเพียงแค่ 2-3 ครอบครัว เมื่อเห็นว่าการทำนาบัวสามารถทำรายได้เสริมจากการทำนาข้าว ผู้ที่มีนาอยู่ในที่ลุ่ม และบริเวณที่มีน้ำจึงพากันทำนาบัวไปพร้อมกับการทำนาข้าว โดยแบ่งพื้นที่บางส่วนทำนาบัว เฉลี่ยแต่ละครัวเรือนจะทำนาบัวกันประมาณ 1-3 ไร่ การทำนาบัวนั้นปลูกได้ 2 ครั้งต่อปี คือฤดูแล้งและฤดูฝน เริ่มพร้อมกับนาปรัง และเก็บเกี่ยวได้เรื่อยๆ จนกว่าบัวจะวาย การทำนาบัวในฤดูแล้ง เริ่มในเดือนมกราคมเก็บเกี่ยวเดือนมีนาคม ส่วนนาบัวฤดูฝนเริ่มในเดือนกรกฎาคมเก็บเกี่ยวเดือนกันยายนแต่การเก็บเกี่ยวบัวจะเก็บเกี่ยวได้เรื่อยๆ จนกว่าบัวจะเลิกลูกและพักตัวในฤดูหนาว การปลูกบัวนั้น 3 เดือนเก็บเกี่ยวได้ นิยมปลูกบัวดอกสีขาวมากกว่าสีชมพู เพราะจะให้ฝักขนาดใหญ่ และเมล็ดเต็มฝัก การลงทุนในการปลูก ประมาณ 1,000 – 1,500 บาทต่อไร่ ได้กำไร 7,000 – 8,000 บาท การจำหน่ายเป็นการขายฝักบัวสด 40 ฝัก 100 บาท แล้วนำไปขายปลีกอีกทีหนึ่ง โดยมีค่าน้ำในราคา ฝักบัว 3 ฝัก 20 บาท

5.3 การพึ่งตนเอง

5.3.1 การพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยี

การพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยี หมายถึง การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม (appropriate technology) ไม่ส่งผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ ในการทำนาข้าวและนาบัวในปัจจุบันนั้นมีการใช้เทคโนโลยีและเครื่องทุ่นแรงเข้ามาช่วย แต่

ชาวบ้านเองก็พยายามที่จะไม่ใช้เทคโนโลยีโดยไม่จำเป็น ทั้งนี้เนื่องจากว่าหากมีการใช้เทคโนโลยีมากจะส่งผลต่อต้นทุนการผลิตสูง ทั้งยังส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพด้วย การใช้เทคโนโลยีของชาวบ้านนาห้วยแคนจึงเป็นการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม (appropriate technology) คือการใช้รถไถและเครื่องสูบน้ำ แม้อาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอยู่บ้าง แต่ชาวบ้านบอกว่าจำเป็นต้องใช้ การไถกลบตอซึ่งช้ากว่าการเผา เพราะการเผาสร้างความรำคาญให้กับเพื่อนบ้าน เสี่ยงต่อการเกิดไฟไหม้และอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพด้วย ก่อนที่จะทำนาข้าวและนาบัวชาวบ้านส่วนมากใช้รถไถ และส่วนมากมักจะจ้าง ซึ่งชาวบ้านบอกว่าจำเป็นเพราะถ้าจะใช้ควายไถนาเหมือนในสมัยบรรพบุรุษจะช้ามากไม่ทันการ บางทีไม่ทันฝน แต่ในส่วนอื่นๆชาวบ้านพยายามพึ่งตนเองเพื่อลดต้นทุนและให้ตนเองดำรงชีวิตอยู่ได้ เช่น การดำนา และการเกี่ยวข้าวจะใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก

ส่วนการทำนาบัวนั้นไม่ค่อยมีการใช้เทคโนโลยีในการผลิตมากเท่าการทำนาข้าว เทคโนโลยีที่ใช้คือ รถไถ และเครื่องสูบน้ำ ใช้สูบน้ำเข้านาบัว ส่วนการปลูกและการเก็บเกี่ยวใช้แรงงานคนในครอบครัว หรือทำเพียงคนเดียว การทำนาบัวนั้นต้นทุนต่ำกว่าการทำนาข้าว และได้กำไรมากกว่าการทำนาข้าวด้วย

5.3.2 การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ หมายถึง การพึ่งตนเองในด้านการผลิต การจำหน่าย และการตลาด เป็นลักษณะเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ชาวบ้านนาห้วยแคนดำรงชีพแบบพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นมีการทำนาข้าวและนาบัวเป็นอาชีพหลัก อาชีพทั้งสองทำรายได้ให้แก่ชาวบ้านนาห้วยแคนเป็นอย่างมาก ทั้งนาข้าวและนาบัวสามารถทำควบคู่กันไปได้และต่างก็เสริมซึ่งกันและกันทำให้ชาวบ้านสามารถดำรงชีพอยู่ได้ทั้งปี

ชาวบ้านนาห้วยแคนสามารถพึ่งตนเองได้ในการผลิต การจำหน่าย และการตลาด ทั้งนี้ชาวบ้านจะพยายามลดต้นทุนให้มากที่สุด ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้มากที่สุด โดยการทำนาข้าวนั้นจะลงทุนซื้อพันธุ์ข้าวในช่วงแรก จากนั้นจะคัดเลือกเอาข้าวที่มีรวงขนาดใหญ่ไว้ทำพันธุ์ ส่วนนาบัวนั้นไหลบัวไม่ได้ซื้อแต่จากหมู่บ้านอื่นที่ปลูกบัวคือ บ้านกุดแก้ว พอปีต่อๆ มาก็แยกไหลเองและไม่ซื้อพันธุ์บัวมาปลูกเลย ส่วนการจำหน่ายและการตลาดนั้นบัวจะจำหน่ายเอง โดยมีคนในหมู่บ้านซื้อราคา 40 ฝัก 100 บาท แล้วนำไปจำหน่ายต่อ 3 ฝัก 20 บาท หรือบางคนปลูกบัวเองและนำไปขายเอง ส่วนข้าวนั้นนั้นจะปลูกทั้งข้าวเหนียวและข้าวเจ้า ข้าวเหนียวปลูกไว้กิน ส่วนข้าวเจ้านำไปขายเองให้กับโรงสีที่รับซื้อในตัวอำเภอतालसุม

ส่วนการทำนาบัวนั้นจะได้กำไรเกิน 2 เท่าของการลงทุนอยู่แล้ว แต่ปัญหาของการลงทุนทั้งนาข้าวและนาบัวนั้นคือปุ๋ยเคมีที่มีราคาแพง ซึ่งชาวบ้านแก้ปัญหาโดยการหันมาใช้ปุ๋ยชีวภาพให้มาก

ขึ้นโดยการทำปุ๋ยชีวภาพใช้เองเพื่อลดต้นทุนการผลิตและให้สามารถดำรงชีพอยู่ในสภาวะเศรษฐกิจที่สินค้าทุกอย่างมีราคาแพง ไม่ว่าจะ เป็นสินค้าอุปโภคหรือบริโภคและการจ้างแรงงาน

ในการดำเนิน (กรณีที่ทำนาตา) และการเกี่ยวข้าวก็พยายามลดลงโดยใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก ส่วนนาบ้านนั้นใช้แรงงานครอบครัวเป็นหลักเช่นกัน สินค้าที่ไม่มีความจำเป็นจะไม่ซื้อ เช่น ขนมขบเคี้ยว อาหารสดอาหารแห้งจากรถเร่ พยายามลด ละ เลิก อบายมุขและใช้ชีวิตอย่างพอเพียง นอกจากนั้นยังหาอาชีพเสริมเพื่อหารายได้จุนเจือครอบครัวเช่น รับจ้างทั่วไป ทำนาบัวซึ่งบางคนบอกว่าเป็นอาชีพเสริมในการทำนา แต่ส่วนมากก็เป็นอาชีพหลักควบคู่กับการทำนา และอีกอาชีพหนึ่งที่ทำเป็นอาชีพเสริมคือ หารบเร่ โดยซื้อผักบัว ข้าวหลาม ถั่วลิสงต้ม ข้าวโพดต้ม นำไปหาบเร่ขายหน้าธนาคารกรุงไทยสาขานนทบุรี และในตัวเมืองอุบลราชธานี การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจโดยพยายามลดต้นทุนการผลิต หาดตลาดเอง ใช้ความสามารถและทรัพยากรที่มีอยู่ให้มากที่สุด ทำให้ชาวบ้านห้วยแคนสามารถดำรงชีพได้อย่างมีความมั่นคงและสมบูรณ์พอสมควร

5.3.3 การพึ่งตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การพึ่งตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน โดยใช้วัฒนธรรมชุมชนและสิทธิชุมชน

ชาวบ้านห้วยแคนมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการดำรงชีพ และบริหารจัดการการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่า ที่ดินที่ใช้จะมีการบำรุงรักษาดินโดยการทำปุ๋ยชีวภาพมากกว่าปุ๋ยเคมีเพื่อให้ดินเสื่อมสภาพความอุดมสมบูรณ์ สามารถใช้ทำมาหาเลี้ยงชีพได้จนชั่วลูกชั่วหลาน ส่วนป่าชุมชนที่มีจำนวน 19 ไร่ เป็นป่าที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์และเชื่อว่ามีผีป่าคอยปกปักรักษา สำหรับดอนป่าช้าที่มีจำนวน 70 ไร่ จะมีกฎการใช้ร่วมกันเช่นเดียวกับดอนป่าคือ ห้ามตัดไม้ทุกชนิด แต่หาของป่าได้และมีกฎอย่างเคร่งครัดไม่ให้คนในหมู่บ้านอื่นมาใช้ ทั้งดอนป่าและดอนป่าช้าสามารถตัดไม้มาใช้ได้แต่ต้องผ่านความเห็นชอบจากคณะกรรมการหมู่บ้านก่อน และการตัดไม้มาใช้ต้องใช้ประโยชน์เพื่อวัดหรือส่วนรวม เช่น สร้างกุฏิ ศาลาวัด ศาลากลางบ้าน เป็นต้น

ส่วนแม่น้ำหลักคือแม่น้ำมูล และมีห้วยแคนเป็นแหล่งน้ำที่ใช้ในการทำนาข้าวและนาบัว การสูบน้ำจากแม่น้ำมูลและห้วยแคนในการทำนาบัวจะใช้เครื่องสูบน้ำและชาวบ้านทุกคนจะร่วมกันดูแลรักษาแม่น้ำมูลและห้วยแคน โดยให้ทุกคนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน และดูแลรักษาความสะอาด ชาวบ้านห้วยแคนสามารถพึ่งตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติได้ในระดับสูงเนื่องจากทุกคนในหมู่บ้าน

เห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นหัวใจสำคัญว่าเป็นฐานการผลิตที่ทำให้เกิดกิจกรรมดำรงชีพให้มีชีวิตอยู่รอด

ดังนั้นชาวบ้านห้วยแคนจะสามารถพึ่งตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืนนั้น พวกเขาต้องมีฐานทรัพยากรธรรมชาติ เพราะการดำรงชีพของพวกเขาผูกพันกับฐานทรัพยากรธรรมชาติจนเสมือนเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตพวกเขา

5.3.4 การพึ่งตนเองด้านจิตใจ

การพึ่งตนเองด้านจิตใจ หมายถึง การที่มีจิตใจที่มั่นคงไม่หวั่นไหวกับปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น ชาวบ้านห้วยแคนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี ยึดมั่นในคำสอนของพระพุทธเจ้า “ อดทน อดกลั้น ” . “ ตนนั้นแหละเป็นที่พึ่งแห่งตน ” เพราะถือว่าคนเราก่อเกิดต้องพึ่งตนเองเป็นหลัก การขอความช่วยเหลือจากคนอื่นเราไม่สามารถที่จะยื่นได้ด้วยตนเอง นอกจากนี้ยังยึดถือหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง “ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ” คือรู้จักพอประมาณ มีเหตุผลและมีภูมิคุ้มกันผลกระทบใดๆ โดยไม่ประมาท การที่ชาวบ้านห้วยแคนมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจดังกล่าวทำให้เป็นผู้มีจิตใจที่มั่นคงไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคในการดำรงชีพที่เผชิญอยู่เสมอในการทำนาข้าวและนาบัวคือ ฝนแล้งและน้ำท่วม ซึ่งชาวบ้านห้วยแคนบอกว่าเป็นเรื่องของธรรมชาติที่เกิดขึ้นและสามารถทำใจยอมรับได้กับเหตุการณ์ดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นฝนแล้งหรือน้ำท่วม ชาวบ้านห้วยแคนยังสามารถทำนาข้าวและนาบัวเพื่อการดำรงชีพได้

5.3.5 การพึ่งตนเองด้านสังคมและวัฒนธรรม

การพึ่งตนเองด้านสังคมและวัฒนธรรม คือ การที่คนในชุมชนมีจิตสำนึกในการพึ่งตนเอง ขยันอดทน มีความสามัคคีกันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน บ้านนาห้วยแคนเป็นบ้านที่มีทุนทางสังคมสูง ทั้งนี้เพราะชาวบ้านห้วยแคนมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพราะถือว่าทุกคนเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกันเปรียบเสมือนญาติพี่น้อง โดยเฉพาะการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในเรื่องของการใช้น้ำในการทำนา ชาวบ้านห้วยแคนจะแบ่งปันการใช้น้ำกันเสมอในการทำนาข้าวและนาบัว โดยเฉพาะฤดูแล้งถ้าปีไหนแล้งมากน้ำไม่เพียงพอกับการทำนา ชาวบ้านห้วยแคนจะแบ่งปันการใช้น้ำโดยทุกคนต้องลดการใช้น้ำลงเพื่อให้ทุกคนได้ใช้น้ำในการทำนาข้าวและนาบัวไม่ใช่น้ำเข้าที่นาตนเองคนเดียวโดยที่คนอื่น ๆ ไม่ได้ใช้น้ำเลย

นอกจากนั้นชาวบ้านห้วยแคนมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะกับผู้อาวุโสและผู้ใหญ่บ้าน เมื่อผู้ใหญ่บ้านเรียกประชุมหรือขอให้ทำกิจกรรมอะไร ชาวบ้านห้วยแคนจะให้ความร่วมมือด้วยความเต็มใจ นอกจากนี้ชาวบ้านห้วยแคนยังมีจิตสำนึกในการพึ่งตนเอง โดยไม่ได้หวังพึ่งพารัฐหรือองค์กรภายนอก เช่น การที่จะตั้งร้านค้าชุมชน ชาวบ้านห้วยแคนจะประชุมปรึกษาหารือกันและจะจัดตั้งกันเอง

ชาวบ้านนาห้วยแคนมีความรักใคร่สามัคคีกันและสามารถดำรงชีพได้อย่างมีความสุข มีการช่วยเหลือและให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้าน มีผู้นำที่เข้มแข็งและสามารถนำชาวบ้านปฏิบัติงานตามหน้าที่เพื่อไปสู่เป้าหมายได้ และนอกจากนี้ยังยึดถือประเพณีฮีตสิบสองและร่วมมือกันเมื่อมีงานประเพณีของหมู่บ้านคือการเลี้ยงผีปู่ตา ซึ่ง 1 ปี จะเลี้ยง 2 ครั้ง คือก่อนลงนา เลี้ยงในช่วงเดือนพฤษภาคมและหลังจากการเกี่ยวข้าวคือ เลี้ยงในช่วงเดือนมกราคม เพื่อให้การทำนาและการเพาะปลูกได้ผล ชาวบ้านนาห้วยแคนทุกคนครอบครัวจะเข้าร่วม โดยเฉพาะการเลี้ยงหลังฤดูเก็บเกี่ยวแต่ละครัวเรือนจะต้องนำไก่ต้มหรือหนึ่งไปร่วมพิธีบ้านละ 1 ตัว

5.4 แนวทางการพึ่งตนเอง

บ้านนาห้วยแคนถือได้ว่ามีการพึ่งตนเองทั้ง 5 ด้านดังกล่าวข้างต้นและสามารถจะดำรงชีพได้อย่างยั่งยืนนั้น ชาวบ้านจะต้องมีแนวทางในการพึ่งตนเองเพื่อให้มีการดำรงชีพอย่างยั่งยืนสามารถสืบทอดไปจนชั่วลูกชั่วหลานได้ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม พบว่าแนวทางการพึ่งตนเองทั้ง 5 ด้านของชาวบ้านนาห้วยแคนมีดังนี้

5.4.1 แนวทางการพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยี

แนวทางการพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยีมีดังนี้

1. ใช้เทคโนโลยีเท่าที่จำเป็น เช่น รถไถ เครื่องสูบน้ำ เป็นเทคโนโลยีที่จำเป็นในการทำนาข้าวและนาบัว ชาวบ้านนาห้วยแคนส่วนใหญ่กล่าวว่า พยายามใช้เทคโนโลยีเท่าที่จำเป็น รถไถกับเครื่องสูบน้ำจะขาดไม่ได้เลยในช่วงหน้าแล้งและช่วงที่ฝนไม่ตกตามฤดูกาล ในการทำนาข้าวและนาบัวนั้นหากพึ่งพาแต่เทคโนโลยีสมัยใหม่ปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาคือ ต้นทุนและค่าใช้จ่ายจะเพิ่มขึ้นทำให้เป็นหนี้เพิ่มมากขึ้น เพราะปกติชาวบ้านนาห้วยแคนส่วนใหญ่เป็นหนี้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) กันอยู่แล้ว

2. ใช้ภูมิปัญญาในการทำนาข้าวและนาบัว ชาวบ้านนาห้วยแคน จะทำนาข้าวและนาบัวควบคู่กันไป การทำนาข้าวนั้นมีการใช้ภูมิปัญญาที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษคือการเก็บพันธุ์ข้าวโดยเลือกรวงข้าวที่มีเมล็ดเรียวยาวและอวบเต็มเก็บไว้เป็นพันธุ์ไม่ต้องเสียเงินซื้อเมล็ดพันธุ์ นอกจากนี้ยังมีภูมิปัญญาในเรื่องของการดำนา การเว้นระยะห่างของต้นข้าวให้ห่างพอประมาณจะมีผลต่อผลผลิตต่อไร่ นอกจากนี้ยังมีการเฝ้าสังเกตข้อข้าวเพื่อทำปุ๋ย เป็นการเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้ดิน ส่วนการทำนาบัว นั้นภูมิปัญญาที่ใช้คือการปลูกบัวที่มีการกำหนดให้มีพื้นที่ 3x3 ตารางเมตรจะทำให้บัวแตกกอได้เต็มที่ส่งผลให้ได้ผลผลิตต่อไร่สูง

3. ใช้ปุ๋ยชีวภาพในการทำนาข้าวและนาบัว การใช้ปุ๋ยเคมีอย่างเดียวในการทำนาข้าวและนาบัวจะทำให้ดินเสื่อมสภาพเร็วและข้อสำคัญต้นทุนในการผลิตสูงเพราะปุ๋ยเคมีราคาสอบละประมาณ 950-1,200 บาท และมีราคาสูงขึ้นทุกปี หากใช้แต่

ปุ๋ยเคมีอย่างเดียวทำให้ต้องมีค่าใช้จ่ายสูงขึ้น ดังนั้นในการทำนาข้าวและนาบัว ชาวบ้านนาห้วยแคนจึงใช้ปุ๋ยคอกควบคู่กันไปกับการใช้ปุ๋ยเคมี นอกจากนี้ในการกำจัดเพลี้ย แผลง โดยเฉพาะในการทำนาบัวชาวบ้านจะใช้น้ำหมักชีวภาพที่ทำจากต้นตะไคร้ ใบมะกรูด กำจัดเพลี้ยและแมลงซึ่งทำให้ปลอดภัยและลดต้นทุนในการทำนาบัว

5.4.2 แนวทางการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ

แนวทางการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจของชาวบ้านนาห้วยแคนมีดังนี้

1. ใช้จ่ายเท่าที่จำเป็น แม้สภาวะเศรษฐกิจในปัจจุบันจะส่งผลให้ค่าครองชีพสูงขึ้น แต่ชาวบ้านนาห้วยแคนกล่าวว่าสามารถที่จะอยู่รอดได้โดยการไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย อะไรที่ไม่จำเป็นหรือราคาแพงก็จะไม่ซื้อ

2. ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักในการดำรงชีวิต คือยึดถือความพอประมาณไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป ไม่ก่อหนี้เพิ่ม

5.4.3 แนวทางการพึ่งตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

แนวทางการพึ่งตนเองด้านทรัพยากรของบ้านนาห้วยแคนมีดังนี้

1. รักษาภูมิลักษณ์และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเคร่งครัด ชาวบ้านนาห้วยแคนมีป่าชุมชนและป่าช้าซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์และมีกฎระเบียบในการใช้ป่าชุมชนและป่าช้าไว้อย่างชัดเจนโดยมีการตกลงร่วมกันของคนในชุมชน การรักษาภูมิลักษณ์การใช้ป่าชุมชนและป่าช้าอย่างเคร่งครัดจะทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

2. ช่วยเหลือเกื้อกูลแบ่งปันการใช้ทรัพยากรร่วมกัน โดยเฉพาะทรัพยากรน้ำ ซึ่งแหล่งน้ำสำคัญคือแม่น้ำมูลและห้วยแคนในฤดูแล้ง หากใครมีที่นาอยู่ใกล้แหล่งน้ำสูบน้ำเข้าที่ตัวเองเพื่อนบ้านที่มีที่อยู่ใกล้เคียงหรืออยู่ที่ตอรั้วก็มักจะขอให้สูบน้ำเข้าที่ของตนด้วย ซึ่งชาวบ้านยินดีช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย

5.4.4 แนวทางการพึ่งตนเองด้านจิตใจ

แนวทางการพึ่งตนเองด้านจิตใจของชาวบ้านนาห้วยแคนมีดังนี้

1. ยึดถือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ว่าอดตาหิ อดโนนา โถ ชาวบ้านนาห้วยแคนต่างยึดถือคำสั่งสอนนี้ ทำให้พวกเขาสามารถจัดการชีวิตของพวกเขาได้

2. ยอมรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นประจำที่ชาวบ้านนาห้วยแคนเผชิญอยู่คือ น้ำท่วมและฝนแล้ง ซึ่งส่งผลต่อการทำนาข้าวและนาบัว แต่ชาวบ้าน

กล่าวว่าไม่เคยย่อท้อและถือว่าเป็นเรื่องของปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ เพราะหมู่บ้านตั้งอยู่ริมแม่น้ำมูล เป็นธรรมดาที่ปีไหนฝนตกหนัก พายุเข้า น้ำต้องท่วม ซึ่งชาวบ้านบอกว่าสามารถอยู่ได้ ถ้าฝนแล้งก็สูบน้ำจากแม่น้ำมูลและห้วยแคนมาใช้ในการทำนาข้าวและนาบัวแต่ถ้าแล้งมากๆ น้ำในแม่น้ำมูลและห้วยแคนไม่พอก็ต้องรอให้ฝนตก ชาวบ้านบางคนเล่าว่า ปีไหนที่ลงนาแล้วเกิดฝนทิ้งช่วงก็จะรอนจนฝนมาหรือไม่ก็ต้องดำนาไปก่อน ชาวบ้านเรียกว่า “ดำผง” คือการดำนาโดยไม่มีน้ำ ดำนาทิ้งไว้แล้วรอฝนตก

5.4.5 แนวทางการพึ่งตนเองด้านสังคมและวัฒนธรรม

แนวทางการพึ่งตนเองด้านสังคมและวัฒนธรรมของหมู่บ้านนาห้วยแคนมีดังนี้

1. เข้าร่วมกิจกรรมของหมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอ ชาวบ้านนาห้วยแคนไว้วางใจและเชื่อมั่นในผู้นำ เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้านและการประชุมหมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอ
2. ยึดถือและปฏิบัติตามจารีตและประเพณีประเพณีพิธีกรรมที่ชาวบ้านนาห้วยแคนยึดถือและปฏิบัติสืบทอดกันมาคือ ประเพณีฮีตสิบสอง ส่วนพิธีกรรมที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษและสืบทอดต่อกันมาคือ การไหว้ผีปู่ตา

6. สรุปและการอภิปรายผล

ชาวบ้านนาห้วยแคนมีการพึ่งตนเองคือมีความสามารถในการกำหนดชีวิตตนเองและช่วยเหลือตนเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และพยายามลดการพึ่งพาทายนอกในด้านต่างๆ ทั้ง 5 ด้านคือ 1) ด้านเทคโนโลยี 2) ด้านเศรษฐกิจ 3) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 4) ด้านจิตใจ 5) ด้านสังคมและวัฒนธรรม การที่ชาวบ้านนาห้วยแคนสามารถพึ่งตนเองได้นั้นอาจกล่าวได้ว่าเพราะมีทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ในการดำรงชีพคือ ดิน ป่าไม้ และแหล่งน้ำ การพึ่งตนเองดังกล่าวทำให้ชาวบ้านนาห้วยแคนมีการดำรงชีพที่ยั่งยืนตามกรอบแนวคิดการดำรงชีวิตที่ยั่งยืนของ DFID ที่กล่าวถึงทรัพย์สิน (asset) ในการดำรงชีพที่ประกอบไปด้วยทุนทั้งห้าคือ ทุนมนุษย์ (ความรู้ ทักษะ แรงงาน) ทุนทางสังคม (การแบ่งปันน้ำ ความไว้วางใจกัน) ทุนทางธรรมชาติ (แม่น้ำมูล ห้วยแคน ดอนปู่ตา ที่ดินทำกิน) ทุนกายภาพ (ที่อยู่อาศัย เครื่องสูบน้ำ รถไถ) ทุนที่เป็นเงิน (รายได้) และนอกจากนี้ยังรวมถึงความเชื่อมั่นในการที่จะดำรงชีพในบริบทที่เปราะบาง เช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง และบริบทที่เปราะบางยังเกี่ยวข้องกับการคุกคามจากภายนอกที่เป็นปัจจัยเสี่ยง ได้แก่ ราคาปุ๋ย ค่าจ้างแรงงาน ส่วนแนวทางการพึ่งตนเองในด้านเศรษฐกิจ ด้านเทคโนโลยี ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านจิตใจ และด้านสังคมและวัฒนธรรมนั้นเป็นกลยุทธ์การดำรงชีพเพื่อให้มีการดำรงชีวิตที่ยั่งยืนของชาวบ้านนาห้วยแคน

7. ข้อเสนอแนะ

7.1 ข้อเสนอแนะต่อการนำไปใช้ประโยชน์

1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมสนับสนุนแนวคิดการพึ่งตนเองควบคู่ไปกับการยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำรงชีพให้กับชุมชนต่างๆ ในพื้นที่

2) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมให้ชุมชนตระหนักและเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนเพราะจะทำให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้และทรัพยากรนั้นสามารถใช้เพื่อการดำรงชีพจนถึงลูกหลาน

7.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบแนวทางการพึ่งตนเองของชุมชนอื่นในพื้นที่อื่นกับบ้านนาห้วยแคนเพื่อให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างของแนวทางการพึ่งตนเอง

8. กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณองค์กรเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศแห่งสหรัฐอเมริกา (United States Agency for International Development : USAID) ที่ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยครั้งนี้ และขอขอบคุณนายโทน หารีวร ผู้ใหญ่บ้านนาห้วยแคน ตำบลตาลชุม อำเภอตาลชุม จังหวัดอุบลราชธานี และนายสถาพร มั่นคง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านนาห้วยแคน ที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูลและเสียสละเวลาในการให้ข้อมูล พร้อมกันนี้ขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลทุกท่านที่ให้ความเป็นมิตรและเสียสละเวลาในการให้ข้อมูลที่เป็นจริงด้วยความเต็มใจ

9. เอกสารอ้างอิง

- [1] นิธิ เอียวศรีวงศ์. การพึ่งตนเอง(ตอนที่ 1)ใน www.human.cmu.ac.th/coveronline/course/huge
- [2] อังโน Sundaram, K.V. “ Development from within – A Rethinking on an Alternative Development Path” *Asia Pacific Journal of Rural Development* Vol. IV , July & Dec. Nos.1&2 pp.52-67, 1994.
- [3] Ratnayake, Piyadasa . *Toward Self –Reliant Rural Development: A policy experience in Sri Lanka* . Colombo : Karunaratne & Son.,1992.
- [4] Puntasen , Apichai “ Agro – Industry and Self Reliance Strategies in Village Thailand ” in *The Village : Concept in the Transformation of Rural Southeast Asia*. Hoadley, Mason C. and Christer Gunnarsson, eds.,Gate Britain : Curgon Press, 1996 .
- [5] ภมรรัตน์ สุธรรม. *พลวัตชุมชนกับการพึ่งตนเองในภาคตะวันตก* กรุงเทพฯ: สถาบันวิสิทธธนรัณ .2546 .

[6] สันญา สันญาวิวัฒน์. การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท
กรุงเทพฯ : สภาวิจัยแห่งชาติ, 2544 .

[7] DFID **Sustainable livelihoods guidance sheets.**
London : DFID, 1999.

[8] Allison, Edward H. and Ellis, Frank. “ The
livelihoods approach and Management of small-
scale fisheries ” **Marine Policy** vol.25 pp.377-
388, 2001.

[9] Brocklesby , Mary Ann and Fisher Eleanor
“Community Development in sustainable
livelihoods : approach an introduction”
Community Development Journal . Vol.38 No.3
July pp. 185-195, 2003.